

УДК 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.73-1.03>

Антонян І. М., Попович Н. Г.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ НІМЕЦЬКОЇ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ

Розглядаються питання формування й розвитку української мови під впливом німецької та інших європейських мов. На сучасному етапі розвитку української мови спостерігається тенденція зростання вживання термінів іношомовного походження. Визначаються іношомовні за походженням запозичення в українській мові й лексика української мови, інтегрована носіями деяких європейських мов. Досліджуються закономірності й відмінності в ареальному поширенні запозичених слів та інтерферентних явищ в українській і європейських мовах. Узагальнюються основні шляхи європейського, зокрема німецького, впливу на формування й розвиток української мови. Підкреслюється значення грецької термінології як основного джерела для формування української лінгвістичної термінології. Більшість грецьких термінів у ній збереглася в ужитку аж до сучасної доби. Згадуються давніші слов'янські мови, зокрема праслов'янська та старослов'янська, на базі яких сформувалася українська мова. Розглядаються суто німецькі запозичення, історія їх виникнення й розповсюдження. Порівнюються різні типи інтернаціональності мовного матеріалу в межах європейсько-американського ареалу. Звертається увага також на вплив німецької мови на функціональне навантаження багатьох словотворчих моделей складних слів і в межах "малого синтаксису" у сфері дієслівного та прикметникового керування. Німецька мова передала в українську популярні слова, що виникли в романських мовах безпосередньо, а також через посередництво польської та російської мов. Характеризуються схожі й відмінні лексичні аспекти трьох мов: української, німецької та англійської. Наголошується важливість урахування спільних рис і відмінностей між цими мовами під час формування лексичної компетентності в процесі вивчення цих мов. Сьогодні новий статус української мови як державної мови європейської країни – України – вимагає особливої уваги до вивчення шляхів становлення саме літературної української мови.

Ключові слова: лексичні запозичення, інтерферентні явища, лінгвістична термінологія, інтернаціональність мовного матеріалу, словотворчі моделі.

Українська мова належить до "архаїчних" мов за своїм словниковим складом і граматичним строем. Більшість українських слів успадковані з індоєвропейської прамови та з праслов'янських наріч. Багато слів прийшло до нас від племен, які були сусідами з нашими предками, вели з ними торгівлю, воювали тощо, – готів, греків, тюрків, угрів, римлян та ін. (корабель, миска, мак, козак, хата тощо). В українській мові є також запозичення зі "староболгарської" (наприклад, область, благо, предок), польської (шпаргалка, забавний, шабля) та інших слов'янських мов. Проте жодна із цих мов не вплинула ні на граматику, ні на фонетику української мови. Часто перебільшується саме польський вплив на її формування та розвиток. Українська мова постійно поповнюється за рахунок англійських, німецьких, французьких, італійських, іспанських слів, що є характерним явищем для будь-якої європейської мови.

Актуальність теми зумовлена загальною тенденцією лінгвістичної типології до вивчення територіальних контактів європейських мов, результатом яких є не лише лексичні запозичення, а й інтерферентні впливи мов, з-поміж яких на особливу увагу заслуговують українсько-німецькі мовні контакти. З огляду на таку постановку проблеми, необхідним є вивчення закономірностей адаптації німецькомовних запозичень в українській мові та інтерферентних впливів української мови на мовлення носіїв німецької мови, на тлі яких особливо виразно постають відмінності в зіставлюваних мовах, пов'язані із соціокультурними аспектами їх функціонування.

Об'єктом дослідження є іношомовні за походженням запозичення в українській мові та лексика української мови, інтегрована носіями німецької мови й інших європейських мов у кінці XIX та в першій половині XX ст.

Предметом дослідження є закономірності й відмінності в ареальному поширенні запозичених слів та інтерферентних явищ в українській і європейських мовах, особливо в німецькій.

У науковій і навчальній літературі з лексикології першопрохідцем у дослідженні запозичень і кальок у традиційних українських термінах уважається П. Єфименко, який у 1859 році проаналізував близько сотні слів і зворотів стосовно іношомовного (насамперед німецького) походження. Ці дослідження продовжені пізніше його послідовниками, такими як І. Шаровольський (1926–1927), Д. Шелудько (1931), Р. Смаль-Стоцький (1942), Р. Ріхардт (1957). Питанням впливу деяких європейських мов на формування та розвиток української мови займалися також сучасні вітчизняні й зарубіжні мовознавці, такі як В. Акуленко, О. Горбач, І. Ревзін, В. Мокієнко, Г. Томас, Л. Пустовіт, М. Сташко, О. Стишов та інші. Вплив німецької мови на українські говірки ґрунтовно вивчали також Х. Вільперг, В. Лопушанський, М. Онишкевич, Т. Пиц, А. Рот, J. Besters-Dilger. Греко-латинському впливу на розвиток української термінології приділяли увагу в працях В. Нагіна, Д. Лотте, В. Даниленко, Б. Головін, Ф. Нікітіна, З. Кунч, Н. Цимбал, В. Молодець та інші. Зіставний аналіз мовних явищ розглядався як важливий компонент навчання іноземних мов у працях Р. Барсука, В. Богородицької, Є. Верещакіна, Б. Лапідуса, Б. Маруневич, О. Миролубова, Л. Щерби, G. Helbig, K. Lambeek.

Отже, **мета статті** полягає в узагальненні основних шляхів європейського, зокрема німецького, впливу на формування та розвиток української мови, у виявленні закономірностей і відмінностей в ареальному поширенні запозичених слів та інтерферентних явищ на території України як результату контактів української мови з деякими європейськими мовами, насамперед із німецькою.

Серед методів дослідження варто виокремити такі:

- загальнонауковий: для аналізу наукових теорій і концепцій з проблематики статті;
- описовий: для класифікації запозичених слів та інтерферентних явищ в українській, німецькій та інших європейських мовах;
- лінгвістичний: ареальний метод для виявлення ареалів поширення запозичених слів із німецьким етимолоном у говірках української мови;
- зіставно-типологічний метод: для виявлення закономірностей і відмінностей в ареальному поширенні запозичених слів;
- порівняльно-історичний метод дав змогу реконструювати етимони запозичень в українській, англійській і німецькій мовах.

На сучасному етапі розвитку української мови спостерігається тенденція зростання вживання термінів іншомовного походження, яка має місце не тільки в українській мові, а й притаманна багатьом іншим мовам, зокрема французькій, англійській, німецькій тощо.

Термінології більшості європейських мов формувалися на основі грецької та латинської. Терміни вказаних мов творять у мовознавстві більше ніж 60 % усіх простих термінів. Відомо, що грецька мова старша, ніж латинська, і створює самостійну галузь індоевропейської мовної сім'ї. Перші лінгвістичні терміни, котрі з'явилися на території колишньої Київської Русі, запозичені саме з грецьких граматик. Грецька термінологія стала основним джерелом для формування української лінгвістичної термінології, більшість грецьких термінів у ній збереглася в ужитку аж до сучасної доби. До них варто зарахувати терміноелементи греко-латинського походження: «цеглинки», з яких будуються терміни [6, с. 47], причому вони використовуються регулярно: біо (гр. βίος життя), біографія – життєпис, анемо (гр. άνεμος вітер), анемометр – вітромір, графо (гр. γραφο пишу), орфографія – правопис, уні (лат. unus – один), уніполярний – однополосний тощо.

До мов, які стали основою під час формування української термінології, можна ще включити давніші слов'янські мови, зокрема праслов'янську та старослов'янську. Саме на їх базі створювалася українська мова. Слова зазначеного походження спочатку були не термінами, а загальноживаними словами (мова, голос, слово, ясна, сила), найчастіше вони називають частини тіла, предмети, явища та процесуальні дії, пов'язані з функціонуванням мови.

До слів із праслов'янським коренем треба зарахувати, наприклад, терміни: наголос – наголошування – приголосний (основа від псл. *golsъ); іменник, приіменний (псл. корінь *jъmę); слово – дієслово – словник – словотвір – висловлення (слова із псл. коренем *slovos); мова – мовознавство – мовець (основою таких слів є праслов'янський корінь *mluva); речення – наріччя (псл. *rekti). Варто зазначити, що такі назви частин тіла, як ясна (походить від псл. слова *desn) і надгортанник (псл. *grtanъ), беруть початки вже в індослов'янській мові.

Значно меншу роль порівняно з класичними мовами виконували в процесі розвитку української термінології західноєвропейські мови. У цих мовних середовищах виникали нові терміни, але в них можна побачити попередній вплив класичних мов (напр., фр. linguistique зберігає латинський корінь lingua – мова). Найбільшим західноєвропейським джерелом стала французька мова, вплив якої відображається, наприклад, у таких термінах, як арго та арготизм (фр. argot та argotismes із первісним значенням жебрацтво); фейлетон (фр. feuilleton – лист, аркуш); каламбур (фр. calembour – гра слів) тощо. Менш представлені терміни німецького (аблаут, йотація, дефіс) та англійського походження (менталізм, інтернаціоналізм).

Історія формування української мови й реальний вплив на її розвиток німецької мови тісно пов'язані з історією германо-слов'янських контактів і не потребує додаткових доказів. Достатньо тільки згадати подібні в обох мовах численні слова з однаковим чи близьким значенням. Ця подібність приваблює увагу як під час звучання деяких слів, так і під час аналізу їх внутрішньої форми, структури слів і зворотів, які ми зустрічаємо в різноманітних сферах життя й діяльності наших народів.

Звичайно, формування та розвиток української мови пов'язані також з іншими близькими їй за структурою мовами – російською, білоруською, польською та іншими мовами. Але очевидний також і зв'язок української та німецької мов між собою. Це відчувають і носії німецької мови, коли стикаються з мовою українською.

Ремесла, будівництво, сільське господарство, побут, транспорт, освіта, мистецтво, військова справа, наука й техніка, медицина тощо – мова усіх цих галузей багата випадками так чи інакше подібних українсько-німецьких відповідників. Уже в шкільному житті учень зустрічається з такими очевидними відповідниками, як школа – Schule, клас – Klasse, кафедра – Katheder, підручник – Handbuch, олівець – Bleistift, лінійка – Lineal, ранець – Ranzen, крейда – Kreide тощо. Багато з них здаються повсякденними утвореннями тільки рідної мови, і, аби замислитися над реальним походженням, українець має достатньо володіти німецькою, а також польською або російською мовами. Дещо більш термінологічно звучать у сфері медицини: доктор – Doktor, асистент – Assistent, хірург – Chirurg, нирка – Niere, проба крові – Blutprobe, шприц – Spritz тощо.

Науковці, які займаються дослідженням німецьких елементів в українській лексиці, звертають особливу увагу на суто німецьку лексику, хоча не можуть ігнорувати й деякі європеїзми в їх німецькому варіанті. Поступово збільшується обсяг залученого до аналізу матеріалу – від десятків до сотень слів, а почасти й зворотів. Однак у літературі цього напрямку склалися певні стереотипи, що заважають подальшому прогресу в науковому розробленні згаданих питань. Частина германізмів залишається непоміченою, бо насправді їх кількість можна вважати значно більшою, ніж зазвичай стверджується; водночас тільки німецькому впливові однобічно приписуються явища з досить складною історичною долею. Важливі аспекти німецько-українських мовних контактів узагалі недостатньо враховуються або ігноруються. Тому поряд із залученням для досліджень дедалі ширшого конкретного матеріалу надзвичайно важливим для цієї проблематики видається вироблення адекватних методологічних підвалин та уточнення дослідницьких методів.

У сучасному мовознавстві зроблено помітні кроки для подолання механістичної концепції мови, коли вважалось, що до групи чи системи явищ лише додається певний елемент, хоча визначалося, що його поява може вплинути на групу, особливо на систему загалом. Саме із цим пов'язаний в історичній лексикології та лексикографії культ картотек і дат першої фіксації в них нових елементів. Динамічне розуміння мови як творчості в дусі О. Гумбольдта та О. Потебні доводить, що мовний знак створюється носіями мови в міру необхідності, часто, не раз і в різних варіантах, поки стає більш чи менш загальноприйнятим. Крім того, за ним можуть приховуватися неоднакові історичні джерела й умови створення.

Це стосується й сучасної теорії мовних контактів, яка замінила стару теорію запозичень і мовних змішувальних. Мовні контакти варто розглядати як один із аспектів творчості в мові. У разі створення слова за іноземним зразком воно так чи інакше зорієнтоване на фонетико-фонологічні, морфемні, словотворчі, граматичні та семантичні потреби й можливості тієї мови, в якій воно створюється, а не переноситься раз і назавжди в готовому вигляді з іншої. Ще наочніше виявляється творчий характер мови – “рецептора” – у разі калькування всіх типів.

Цим пояснюється хибність традиційного підходу до німецьких елементів в українській мові як до результату одноразового перенесення чужих слів або “перекладання” моделей чи внутрішніх форм, чужих складних або похідних слів і зворотів. Водночас не можна погодитися з традиційним положенням про єдине, за традицією, польське, посередництво в процесах такого переносу. Так, Шаровольський убачав у 288 германізмах 267 фактичних полонізмів, Шелудько припускав на 780 слів лише один випадок безпосереднього запозичення. Сучасна теорія мовних контактів прийшла до визнання необхідності не лише оперувати схемами перенесень або перетворень мовного матеріалу, а й спиратися при цьому на дані лінгвогеографії, історії суспільства та культури у дзеркалі мови, мовного оточення тощо.

Не враховуючи всього цього, на думку В. Акуленка, не можна зрозуміти історії більшості германізмів в українській мові, яка має вивчатися за одночасного врахування кількох вимірів: часового, географічного, соціокультурного та міжнародного, а отже, міжмовного. Так, первісні витoki багатьох запозичень сягають європейської античності або й давніших епох. Скажімо, до античної доби через європейське середньовіччя веде серія контактів, що стоять за українським “школа”. Перші кроки тут – дгр. “дозвілля, навчання у вільні години” – лат. *schola*; звідси *schuola* часів монастирської культури; далі пол. *szkola*, з кінця XIV ст. з'являється укр. школа у слововжитку Великого князівства Литовського, тоді як у російській мові аналогічне слово відзначене в XVI ст., а закріпилося пізніше, на початку XVIII ст. Інших часів – доби рицарської культури – у Європі сягає також досить значний прошарок запозичень. Із феодальною верхівкою пов'язані слова типу відомого інтернаціоналізму – європеїзму, укр. лицар/рицар – п. *guscerz* – свн. *ritter* – калька з фр. *Chevalier*. Ставлення цієї епохи до соціальних низів відбилосся в історії слів: нвн. *Tölpel* “бевзь, дурень” – свн. *Dörpel* – нфранк. *dōrgrare* (від *dorf*) “селюк”. Українське “телепень”, вірогідно, пов'язане з нм. *Tölpel*. Зовсім з іншими часами – переселенням до Східної Європи, зокрема в Україну, німців-ремісників, створенням тут цехів – пов'язані терміни Магдебурзького права (типу укр. чинш), численні назви фахівців (укр. майстер, слюсар, лимар, стельмах, маляр, столяр), інструментів, матеріалів тощо. Тут зустрічається чимало власне німецьких утворень, хоча в поняттєво-семантичному плані все це – типові європеїзми. Поряд із безпосередніми контактами, що відбувалися в повсякденному житті, часто в діалектичному оточенні, почали розвиватися особливо в новіші часи значно важливіші контакти літературної мови через систему освіти, переклади, де німецька мова виступає як джерело стимулів нерідко у взаємодії з іншими мовами. До останнього часу досліджувалася переважно історія окремих запозичень, часто в тих чи інших діалектах, навіть у місцевих говірках деяких сіл, у соціальних жаргонах тощо. Значна частина таких запозичень узагалі випала із сучасної мови.

Німецька мова безпосередньо, а також через паралельне посередництво польської та російської мов передала в українську популярні слова, що виникли в романських мовах: пантофля – нм. *Pantoffel*; картопля – нм. *Kartoffel*; штора – нм. *Store*, відіграючи в цих випадках роль провідного історичного джерела. Проте у випадках із фіранкою або келихом етимологічним джерелом є саме німецька мова (пол. *franka*, нм. *Fürhang*, пол. *kielich*, нм. *Kelch*). У подібних випадках єдине історичне джерело видає зовнішня форма слова. Незважаючи на міжнародне поширення комбінації значення «навчальна/довідкова книга» з внутрішньою формою, побудованою за образом руки (нім.), не викликає сумніву, що український підручник за фономорфемними ознаками походить саме з пол. *podrecznik*, яке за ознаками, цього разу культурно-історичними, є калькою саме з нм. *Handbuch*.

У межах європейсько-американського ареалу, де існують різні типи інтернаціональності мовного матеріалу, зустрічається феномен множинності обох типів джерел або навіть етимологічного матеріалу. Так, укр. тайфун і рос. тайфун історично походять із нім. Taifun/Teifun, яке, у свою чергу, прийшло з англ. typhoon, що в ньому контамінувалися китайське tai feng “великий вітер, циклон” та араб. tufan “вихор”. Порівняймо хоч би серію прихованих германізмів на -унок – п. – unek, нвн. – ung, починаючи від укр. візерунок з резидуальним коренем – п. wizerunek, свн. – visierunge, до типологічно паралельних рядів типу укр. рахунок – рахувати/п. – rachunek, нім. – Rechnung, укр. пакунок – пакувати/п. – rakunek, нім. – Packung тощо, де першоджерелом є німецька мова. Слово “горілка” також має складну історію походження: бр. – гарэлка, п. – gorzalka, ч. – koralka, слц. – palenka, уг. – palinka, що починається з нім. Brannwein. Історичні джерела простежуються також у разі виникнення варіативності в масштабі ареалу. Наприклад: укр. – хмарочос/нім. Wolkenkratzer, тоді як рос. небоскреб – англ. – skyscraper або укр. самостійність, рос. – самостоятельность/нім. Selbständigkeit, але не від англ. Independence; або укр. шоколад, рос. – шоколад/нім. Schokolade.

Варто звернути увагу також на вплив німецької мови на функціональне навантаження багатьох словотворчих моделей складних слів (наприклад, генерал-майор/нім. General-Major, типу електродинамометр/нім. Elektrodynamometer і похідних слів на -увати, -ічний, -ість, -ізм, -іст, -ант, -ент, -арій, -ура, -ада, -ітет тощо. Німецький вплив відчувається в межах “малого синтаксису” у сфері дієслівного та прийменникового керування: укр. – дякую Вам/пол. – dziakuje Panu, нім. Ich danke Ihnen; або укр. – ідеться про/нім. es geht um; а також у синтаксисі складного речення (пор. історію складних сполучників: укр. – не лише – а/але й, рос. – не только – но и/нім. nicht nur – sondern auch).

Деякі мовознавці займалися порівняльним аналізом української, німецької та англійської мов, дійшли висновку, що вони характеризуються низкою схожих і відмінних лексичних аспектів. Урахування спільних рис і відмінностей між цими мовами має бути невід’ємним фактором під час формування лексичної компетентності в процесі вивчення цих іноземних мов. Метою такого мультилінгвального зіставлення є: а) виявлення спільних рис і розбіжностей між лексикою української, англійської та німецької мов; б) визначення пласту лексики, яка може розглядатися як аналогія в різних мовах і слугувати зонами можливого трансферу; в) прогнозування можливих труднощів під час формування лексичних навичок іноземною мовою для виявлення та запобігання інтерференції; г) подальше використання результатів в укладанні підсистеми вправ і методики формування лексичної компетентності іноземною мовою.

За І. Корунцем, основними константами рівня оволодіння лексикою контактуючих мов є: семантичні класи та засоби формування слів, структурні моделі та стилістичні особливості вживання; лексико-семантичні групи слів у контактуючих мовах; сталі та ідіоматичні вислови [4, с. 130]. Ми погоджуємося з думкою І. Корунця, що постійні лексеми та лексичні одиниці є систематично організованими за допомогою таких факторів, як фізичні та розумові здібності індивіда; фактори впливу навколишнього середовища; суспільні чинники [4, с. 132]. Існують різні погляди на класифікацію лексичних одиниць контактуючих мов. Ми поділяємо запропоновану Л. Бархударовим типологію, яка відображає три випадки схожості лексичних одиниць трьох мов, які порівнюються, – повні відповідники, часткові відповідники та відсутність лексичних еквівалентів [1, с. 74–80]. Із погляду спільних рис у вимові, написанні та морфологічних характеристик слова здійснимо аналіз з урахуванням значення, сполучуваності, вимови, написання, морфологічної структури слова. До повних лексичних відповідників належать:

1. Власні назви. Наприклад: Азія – Azien – Asia Альпи – Alpen – Alps Україна – Ukraine – Ukraine Моцарт – Mozart – Mozart. Варто зазначити, що не в усіх власних назвах спостерігається наявність лексичних відповідників. Наприклад: Середземне море – Mittelmeer – Mediterranean Sea Чорне море – Schwarzes Meer – Black Sea Німеччина – Deutschland – Germany.

2. Інтернаціоналізми (спеціальні терміни більшості наук – назви технічних пристроїв, громадських інститутів, спортивна лексика тощо). Наприклад: Мікроскоп – Mikroskop – Microscope; Республіка – Republik – republic; Спорт – Sport – sport; Самурай – Samurai – samurai тощо.

Розглядаючи поняття “інтернаціоналізм”, варто звернути увагу на запозичення з німецької мови. Н. Форкун зараховує цю категорію слів до окремої групи лексичних одиниць, які є повними відповідниками між контактуючими мовами [8, с. 132]. Варто зазначити, що німецьких лексичних одиниць, які закріпилися в українській та англійській лексиці, не так уже й багато, зважаючи на те що більшість слів, запозичених з німецької мови, належать до сфери науки й мають латинське або грецьке походження. Серед таких слів можна перелічити: indogermanic (Indogermanisch, індогерманський), umlaut, ablaut, grade (Grad), loanword (Lehnwort), marzipan, kohl-rabi, schnapps, vermouth, leitmotiv, kapellmeister, clavatur, spits, poodle – слова германського походження. До слів загальногерманського фонду належать здебільшого слова, які позначають частини тіла, назви тварин і птахів, явища природи, метали, позначення часу, кольорів. Проте до цієї групи не належить лексика української мови, зважаючи на її належність до слов’янської групи індоєвропейської сім’ї мов. Приклади вільних словосполучень: о 6 годині – at 6 o'clock – um 6 Uhr; навчатися в Україні – to study in Ukraine – in Ukraine studieren; розмовляти про наш клас – to speak about our class – über unsere Klasse sprechen, на початку року – at the beginning of the year – Anfang des Jahres; гарна погода – good weather – freundliches Wetter. Приклади стійких словосполучень: інший бік медалі – the reverse of the medal – die andere Seite der Medaille; як дві краплі води – to be as like as two peas – sich gleichen wie ein anderen; бути злим – to

be angry – böse sein; краще пізно, ніж ніколи – better late than never – besser später als niemals. Мовні кліше – речення, які вживаються для висловлення привітання/прощання (Доброго ранку – Good morning – Guten Morgen), для висловлення згоди чи незгоди, а також для вираження свого ставлення до явища чи предмета (погано – bad – schlecht, no idea – keine Ahnung, із задоволенням – with pleasure – mit Vergnügen, звісно – sure – natürlich, Шкода! – It's a pity! – Schade!, врешті – at last – endlich).

Отже, без урахування спільних рис і відмінностей між цими мовами важко уявити формування лексичної компетентності в процесі вивчення цих мов.

Висновки. Отже, це очевидно, що формування та розвиток української мови відбувалися під впливом європейських мов, зокрема німецької. Він посилювався протягом майже всього періоду її становлення й розвитку як мови європейської. Німецька мова передавала сюди нові поняття й мовні форми їх утілення, діючи головним чином через польську та російську мови, але подекуди й безпосередньо. Вона сприяла підключенню української мови до мовно-культурних надбань усієї Європи. Сьогодні новий статус української мови як державної мови європейської країни – України – вимагає особливої уваги до вивчення шляхів становлення саме літературної української мови.

Ще в 1834 році російський академік І. Срезневський зазначав, що українська мова є однією з найбагатших слов'янських мов, що вона навряд чи поступиться, наприклад, перед богемською щодо багатства слів і виразів, перед польською щодо мальовничості, перед сербською щодо приємності, що це мова, яка може дорівнюватися до мов культурних; щодо гнучкості й багатства синтаксичного – це мова поетична, мелодійна, мальовнича.

Використана література:

1. Акуленко В. В. Слов'янські мови в аспекті інтерлінгвістики. *Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія*. Київ : Довіра, 1995. С. 72–98.
2. Акуленко В. В. Українська мова в європейському контексті. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 91–97.
3. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських : зібрані статті : у 3 т. Мюнхен : Історія української мови, 1993. Т. 3. С. 4–30.
4. Калашникова Л. О. Вправи для навчання читання німецькою мовою як другою іноземною після англійської. *Іноземні мови*. 2005. № 2. С. 31–37.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2001. 448 с.
6. Реутов Н. И. Методика обучения языковому материалу немецкого языка как второго иностранного на базе английского на начальном этапе : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Киев, 1986. 222 с.
7. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Київ : АТ “ОКО”, 1996. С. 256–319.
8. Форкун Н. С. Обучение активной лексики немецкого языка как второго иностранного с учетом методической типологии : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1991. 220 с.
9. Heusinger S. Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache. München : Wilhelm Fink Verlag, 2004. 303 s.

References:

1. Akulenko V.V. (1995) Slovianski movy v aspekti interlingvistyky. *Movy evropeiskogokulturnogo arealu : rozvytok i vyaemodiia*. [Slovenian languages in the aspect of interlinguages] *Languages of the European cultural area : development and interaction*. Kyiv. Dovira. s. 72–98 [in Ukrainian].
2. Akulenko V.V. (1998) Ukrainska mova v evropeiskomu konteksti. [Ukrainian in a European context] *Linguistiks* № 2–3. 91–97 s. [in Ukrainian].
3. Gorbach O. (1993) Genesa ukrainskoi movy ta ii stanovishche sered inshykh slovianskykh. [Genesis of the Ukrainian language and its position among other Slovenian languages] Munich : History of Ukrainian. v. 3. 4–30 s. [in Ukrainian].
4. Kalashnikova L.O. Vpravy dlia navchannia chytannia nimetskoiu movoiu yak drugoiu inizemnoiu pislia angliiskoi. (2005) [Exercises for teaching reading of Germany as second foreign languages after English] *INSh*, № 2. 31–37 s. [in Ukrainian].
5. Korunets I.V. (2001) Teoriia i praktuka perekladu (aspektnyi pereklad). [The theory and practice of translation (aspect of translation) : textbook] Vinnytsia. Nova knyga. 448 s. [in Ukrainian].
6. Reutov N.I. (1986) Metodika obucheniiia materialu nemetskogo yazyka kak vtorogo inostrannogo na baze angliiskogo na nachalnom etape. [Methods of teaching German language material as second foreign based on English at the initial stage : dissertation ... 13.00.02.] Kiev. 222 s. [in Russian].
7. Semchynskiy S.V. (1996) Zagalne movoznavstvo. [General linguistics] Kyiv. AT “OKO”. 256–319 s. [in Ukrainian].
8. Forkun N.S. (1991) Obuchenie aktivnoi leksike nrmetskogo yazyka kak vtorogo inostrannogo s uchyetom metodicheskoi tipologii. [Teaching of German active vocabulary as second foreign with considering o methodological typology: dissertation]. Kiev. 220 s. [in Russian].
9. Heusinger S. (2004) Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache. [Vocabulary of the modern German]. Munich : Wilhelm Fink Publishing House, 303 s. [in German].

Antonian I. M., Popovych N. H. Formation of the Ukrainian language after the influence of German and other European languages

The article is about the formation and development of the Ukrainian language after the influence of German and other European languages. At the present stage of development of the Ukrainian language, there is a tendency to increase the use of terminology of foreign origin. The origin of borrowing in the Ukrainian language and the vocabulary of the Ukrainian language, integrated by native speakers of some European languages, are determined. Patterns and differences in the areal distribution of borrowed words and interference phenomena in Ukrainian and European languages are under consideration. The main ways of European, and in particular German influence on the formation and development of the Ukrainian language are summarized.

The patterns and differences in the areal distribution of borrowed words and interference phenomena in the territory of Ukraine are revealed. The importance of Greek terminology as the main source for the formation of Ukrainian linguistic terminology is emphasized. The Greek terminology is used today. There are references to ancient Slavic languages, including Slavic and Old Slavic, on which the Ukrainian language was formed. Purely German borrowings, the history of their origin and distribution are considered. Different types of internationality of linguistic material are compared within the European – American area. Attention is also paid to the German language influence on the functional load of many word-making models of compound words. German translated into Ukrainian popular words that arose in the Romance languages directly, as well as through Polish and Russian. Similar and distinct lexical aspects of three languages are characterized: Ukrainian, German and English. Special attention should be paid today to the development of literary Ukrainian.

Key words: lexical borrowing, interference phenomena, linguistic terminology, internationality of linguistic material, word-forming models.

УДК 372.881.161.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.73-1.04>

Атакишиев Эльвин Мубариз оглу

О РОЛИ ГРАММАТИКИ И ФОНЕТИКИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Цель статьи – рассмотреть роль грамматики и фонетики в преподавании русского языка как иностранного в учебных заведениях Азербайджана.

Автор в исследовании использовал эмпирические и теоретические методы. Так, эмпирические методы: 1) анализ научно-методической литературы; 2) научное наблюдение и обобщение опыта; 3) беседа – опрос, проведение опроса учителя и учащихся для выявления закономерностей и особенностей процесса обучения; 4) анкетирование; 5) опытное обучение – это разновидность методического эксперимента; 6) пробное обучение; 7) тестирование; 8) хронометрирование. Теоретические методы – обработка полученной информации (анализ, синтез, дедукция, индукция, абстракция, конкретизация, моделирование и т. д.)

Автор впервые в нашей системе классифицировал приемы формирования навыков правильного восприятия и произношения звуков и звукосочетаний в примерах образцового чтения выделением из слова нужного звука и звукосочетания и его произношения в изолированном положении; представлением упражнений для развития индивидуального произношения; включением студентов в обучение с помощью группового произношения.

В выводной части отмечается, что в преподавании любого языка, в том числе и русского, роль грамматики велика. Так же подчеркивается, что формирование фонетических навыков – это длительный процесс обучения, состоящий из нескольких этапов.

В итоге автор приходит к выводу, что необходимо перевести развитые навыки в автоматизацию, когда студенты смогут точно произносить заранее выученные фонетические паттерны и с помощью учителя исправлять допущенные ошибки. Задача учителя, обучающего детей русскому языку по программе, состоит в том, чтобы организовать обучение на основе строгой грамматической системы, изучение которой в то же время не было бы самоцелью для ученика, однако осознавалось бы как необходимое условие понимания в процессе коммуникации. Учитель должен, умело подбирая упражнения для активного усвоения грамматики, подвести ученика к полноценному владению русской речью.

Ключевые слова: фонетические навыки, произношение, грамматика, методика, иностранный язык, устная речь.

(статью подано мовою оригіналу)

Формирование фонетических навыков представляет собой длительный процесс обучения, складывающийся из двух основных ступеней. На первой ступени происходит постановка произношения, где важно преодолеть противодействие адекватного восприятия и усвоения изучаемого произношения. Необходимо довести до автоматизации выработанные навыки, при которых студенты смогут достаточно точно произнести предварительно усвоенные фонетические образцы и с помощью преподавателя исправить допущенные ошибки. На второй ступени развития фонетических навыков осознания произносительных действий отходит на второй план. Здесь главная роль принадлежит сознательному контролеру. На этой ступени обучения учащиеся уже сами исправляют допущенные произносительные ошибки. Таким образом, формирование любого произносительного навыка происходит в следующей последовательности: послушав объяснения преподавателя, студенты имитируют образец до тех пор, пока после неоднократных попыток приблизительно правильно произносят нужный звук, слог, слова. Значит, они сумели выработать в себе требуемую установку органов речи на определенный звук [1, с. 56]. Это и есть цель первого периода.

Цель статьи – рассмотреть роль грамматики и фонетики в преподавании русского языка как иностранного в учебных заведениях Азербайджана.

Таким образом, на разговорных уроках студенты приобретают навыки восприятия на слух и воспроизведения звуков и звукосочетаний русского языка, усваивают правильное произношение русских слов, учатся строить предложения с этими словами, произносить эти предложения с соответствующей интонацией